

Webrecensie BMGN 125:4 (2010)

Goudriaan, K. (ed.), *Vernieuwde innigheid. Over Moderne Devotie, Geert Grote en Deventer* (Deventer reeks; Nieuwegein: Arko, 2008, 151 blz., ISBN 978 90 5472 074 4).

Vernieuwde innigheid presenteert zich nadrukkelijk als opvolger van A.G. Weiler, E. Persoons en C.C. de Bruin, *Geert Grote en de Moderne Devotie* (Zutphen 1984). Dit werk kwam uit ter gelegenheid van de zeshonderdste sterfdag van de Deventer kanunnik Geert Grote, die geldt als de initiator van de Moderne Devotie. Ook de publicatie van *Vernieuwde innigheid* hangt samen met een jubileum: het veertigjarig bestaan van de NV Bergkwartier, Maatschappij voor Stadsherstel in Deventer.

Het is een goede gedachte geweest van de bestuurders van deze organisatie om opnieuw een boek te wijden aan Geert Grote en de Moderne Devotie, niet in de laatste plaats omdat het Bergkwartier het toneel was van dramatische gebeurtenissen in zijn leven en van de oorsprong van de beweging. Afgezien daarvan is er ook alle aanleiding voor het opnieuw opmaken van de balans van het Moderne Devotie-onderzoek. De afgelopen vijftwintig jaar heeft dat opnieuw een grote vlucht genomen. In een vijftal hoofdstukken geven zeven specialisten een overzicht van de nieuwste ontwikkelingen. Het meest opvallend is de aandacht voor nieuwe onderwerpen, zoals muziek, de plaats van vrouwen in de Moderne Devotie en de voorname rol van tertiariissen in de beweging. Net als *Geert Grote en de Moderne Devotie* richt *Vernieuwde innigheid* zich niet alleen op wetenschappelijk publiek. Waarschijnlijk daarom is afgezien van het opnemen van noten; voor mij als beroepshistorica wordt dit gemis maar ten dele goed gemaakt door de beredeneerde bibliografie achterin het boek.

Vernieuwde innigheid begint met een artikel van de Deventer stadshistoricus Clemens Hogestijn, waarin hij een beeld geeft van de lokale context van Grottes beweging. Hij schetst de ontwikkeling van Deventer van tweede hoofdstad van het bisdom Utrecht tot vrijwel zelfstandige Hanze-stad. De auteur besteedt ook aandacht aan de wijze waarop het stadsbestuur was georganiseerd en aan de culturele en wetenschappelijk bloei van de stad. Tenslotte beschrijft hij het dagelijks leven. Jammer genoeg is dit deel nogal clichématig uitgevallen en vertelt voornamelijk hoe de Deventenaren, als typische middeleeuwers, dus als ruwe kwanten, zich verlustigden in wrede

terechtstellingen, het vereren van relieken en wat dies meer zij. Passages in deze trant steken nogal af tegen de rest van het artikel. In het volgende hoofdstuk geeft de Leidse neerlandicus Wybren Scheepsma een genuanceerde levensbeschrijving van Geert Grote. Hij verzamelt alle bekende data en gaat ook in op Grotos bijdrage aan de stichting van gemeenschappen van zusters en broeders van het gemene leven. Verdienstelijk is Scheepsma's aandacht voor het belang van steun van aanzienlijke Deventer burgers, zoals het echtpaar Ter Poorten. Verhelderend is ook hoe hij wijst op de vele lege plekken in de biografie van Grote, ondanks het bestaan van diverse levensbeschrijvingen en andere bronnen.

Koen Goudriaan vertelt het verhaal van de expansie van de Moderne Devotie, geografisch en organisatorisch, waarbij hij ook ruime aandacht geeft aan andere groepen dan de broeders en zusters van het gemene leven en de Windesheimer kanunniken en kanunnikessen, zoals andere kapittels van regulieren en regularissen, en natuurlijk aan de tertiarissen, die in de jaren negentig onderwerp vormden van een project aan zijn Vrije Universiteit. Met de Gronings-Antwerpse Anne Bollmann, die haar wetenschappelijke wortels heeft in Münster, en de Amsterdamse Ulrike Hascher-Burger is hij ook verantwoordelijk voor het volgende hoofdstuk dat betrekking heeft op de spiritualiteit van de Moderne Devotie. Hierin wordt besproken hoe de devoten hun dagelijks leven zo construeerden dat dit bijdroeg aan hun geestelijke groei, bijvoorbeeld door zich toe te leggen op het zingen van geestelijke liederen tijdens het handwerk. *Vernieuwde innigheid* eindigt met een betoog van de Deventer jurist H. Nalis over de sporen van broeder- en zusterhuizen in die stad, voorzover die in de huidige bouw bewaard zijn gebleven. Zijn artikel vormt een mooie afsluiting, al is het alleen maar omdat het laat zien dat de *lieu de mémoire* van vandaag een heel recente geschiedenis kan hebben. Nalis vertelt bijvoorbeeld hoe de laatste resten van het Meester Geertshuis in de jaren zestig van de twintigste eeuw gesloopt werden onder toezicht van een architect, die nota bene weinig later de Geert Grote-prijs zou winnen. Kennelijk golden de materiële resten van de Moderne Devotie in Deventer niet altijd als onderdeel van een glorieus, identiteitsbepalend verleden.

Vernieuwde innigheid geeft een goed overzicht van de Moderne Devotie, bijgewerkt naar de nieuwste inzichten. Het maakt Geert Grote en de Moderne Devotie niet overbodig, maar vult aan. Een bijzonder sterk punt zijn de fraaie illustraties, waarvan vele nooit eerder zijn gepubliceerd. Het gaat hierbij niet om zomaar mooie plaatjes om het boek op te leuken, maar om essentiële onderdelen van de artikelen waar ze bij staan. Zo geeft bijvoorbeeld het artikel

van Scheepsma een goed leesbare weergave van de stichtingsbul van het Meester Geertshuis.

Mathilde van Dijk, Rijksuniversiteit Groningen

Webrecensie BMGN 125:4 (2010)

Groffen, Mayke, *Lekker fris! Honderd jaar gezondheid, schoonheid en fatsoen* (Amsterdam: SUN, 2009, 319 blz., ISBN 978 90 8506 607 1).

‘Daarom; eet nooit voor ge uw handen hebt gewassen!’ is inmiddels voor ons een vanzelfsprekend advies. In *Lekker fris!* laat Mayke Groffen echter duidelijk zien dat dergelijke adviezen over lichaamsverzorging en persoonlijke hygiëne honderd jaar geleden allesbehalve vanzelfsprekend waren. Dagelijks wassen, de introductie van deodorant, ontharen, tandenpoetsen, fitness, rioolstelsels en neuspeuteren, niets is zo persoonlijk en beschamend tegelijk als onze dagelijkse lichaamsverzorging. Want steeds als we lezen over die ander in vervlogen tijden, denken we ook aan onze eigen gewoonten rondom het lichaam. De huidige opvatting over lichaamsverzorging als voorwaarde voor gezondheid en uiting van fatsoen is voor een groot deel terug te leiden naar ideeën van de afgelopen honderdvijftig jaar. Vanaf het midden van de negentiende eeuw gingen gezondheid, reinheid en fatsoen steeds meer samen.

Lekker fris! verscheen bij de gelijknamige tentoonstelling in het Historisch Museum Rotterdam, waar Groffen conservator is. De kleurrijk geïllustreerde en goed leesbare publicatie behandelt lichaamsverzorging, schoonheidsidealen, fatsoensnormen en de opvattingen over het lichaam die daarbij een rol speelden. De indeling in hoofdstukken is per lichaamsdeel van ‘haar’ en ‘gezicht’, naar onder meer de ‘mond’, via ‘oksel’ ‘kruis’ en ‘aars’ naar ‘been en voet’. Groffen baseert zich in de eerste plaats op populaire handboeken, huishoudalmanakken en gidsen over lichaamsverzorging, zoals *De gezondheid in huis* (Titia van der Tuuk, 1913) en *Gezondheid en schoonheid* (Ed Wiener, 1939). Het thema wordt bovendien breed behandeld door de inzet van tal van andere typen Nederlands bronnenmateriaal. Niet alleen handboeken, maar ook historische voorwerpen, reclames, posters en krantenartikelen zorgen voor een brede stroom aan informatie die netjes per lichaamsdeel is gerangschikt. Hierdoor is Groffen erin geslaagd voor het eerst de Nederlandse context rond persoonlijke hygiëne en lichaamscultuur in een overzicht te vatten.

Bijzonder interessant is de rol van objecten. Het belang van materiële cultuur in de geschiedenis van het lichaam mag niet onderschat worden. Als conservator weet Groffen maar al te goed hoezeer ook objecten onderdeel uit